

מאמר מערכת:

עוד לא באה המנוחה לנפשנו, והאנשים היגעים מתחננים הם למעט רגיעה ונוחם בעולם הזה, שכולו מלא בערות וייסורים שמתרגשים עלינו חדרות לבקרים, כאשר עוד לא אספנו עשתונינו, ועוד לא הספקנו לקבור מתינו וכבר מתרגשת עלינו צרה חדשה, כמו שנאמר, בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר.

ועזרת חיים זאת אין כל חדש בה, ולהיפך עתותינו הרעים עתה, טובים יותר מהרבה זמנים אחרים, בהיסטוריה של עמנו, היסטוריה של נהרות נהרות של דם ונחלים שועפים של דמעות, ואם יאגור אי מי, את כל הדמעות ודם אלו יהיה זה הים הגדול בתבל, היסטוריה של קבים קבים מוחות של תינוקות שנופצו עלי סלע, וגופות גופות אין ספור, אשר מנקדים כמעט כל נקודה בירושלים, ובארץ ישראל ובעולם כולו, גופות כאלה שנקצרו ימיהם, ונגדעו הם מחיים באכזריות אין קץ, בקיצור ימים ושנים, וגופות אלו חלקם הוטלו מרוטשים לתוך קברם, וחלקם סתם נינטשו על הקרקע, היכן שנמצאו באותה הרגע שנפחו את נשמתם, וחית השמים ושאר מרעין בישין, לא השאירו מהם כי אם את עצמותיהם הרקובות, אשר נהפכו אט אט לאבק, ששיבח וזיבל את הקרקע בה הם נזרקו, וישנם מגופות אלו שאפילו לא זכו ליפול בידי הגורל הטבעי, ובידי אדם סדיסיות נהפכו הם למנעלים לסבון ולשמן,

ומנת חלקה של עם זה, כוללים הם יסורים נוראים סבל וצער אין סופים, ועינוי תופת, התעללויות סדיסיות של חיות המין האנושי אנשים אלו, כאשר היו פותחים את מוחם לא נמצאה שם, רק רוע ואכזריות, אנחות על גבי אנחות, צווחות שבר וחורבן, זעקות אימה ופחד שמצתרחות הם עד ימינו אנו, מסוף העולם ועד סופו,

ואם כל זאת, ובגלל כל זאת, לימדונו אדמו"ר ותלמידיו, שצריכים אנו לחוש ביום המר והנמהר בתשעה באב, את האהבה העצומה שהקב"ה אוהב את עם ישראל, ואת האהבה העצומה שעם ישראל אוהב את הקב"ה, והאהבה הזאת אינה תלויה בדבר של זכות או מעלה שמצא בהם אלא שעיקר האהבה הוא בהסגולה המיוחדת שהם ראויים להתאהב אהבת עולם, ביחוד תשעה באב יום חורבן הבית מסמל לנו את האהבה הזאת היום שבו הקב"ה התרחק מאיתנו וריחקונו מעל פניו, החורבן שגרם לכל הסבל והצר והיסורין עד ימינו אנו, היא זאת שמלמדינו על האהבת הנצח, כאשר היה זה לטובת עם ישראל כמו שזימר אסף מזמור וביארו שם חז"ל על ששפך חמתו על עצים ואבנים¹,

וכמו שביאר אדמו"ר זצוק"ל, יש שירה הנאמרת בתקע שופר, והשופר הלא הוא בא להחריד את יושבי העיר, כפי שנאמר, "היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו", אלא מי שהוא עומד על כלל הדברים, על ההיקף של ההנהגה, הרי הוא רואה את "ההלול" שיש בתקע שופר, ואת "הענג והעדון" שיש בחורבן בית המקדש (ע"כ).

וביאר הרמב"ן את עומק האהבה (דברים פ"ז ו'): לא מרבבם מכל העמים, כי היה ראוי שיהיו הרבים למלך, כענין שכתוב (משלי יד כח), ברב עם הדרת מלך ויפקיד שרי צבאות בראש הנשואים, ואתם המעט, ואע"פ כן חשק בכם ויבחר בכם, וטעם חשק שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא יפרד מכם לעולם, מלשון וחשוקיהם כסף (שמות כז י), ויבחר בכם מכל העמים שתהיו אתם סגולה ונחלה לו, כי הבחירה בכל מקום ברירה מן האחרים, ואמר הטעם, כי מאהבת ה' אתכם בחר בכם, שראה אתכם ראויים להתאהב לפניו, ונבחרים לאהבה יותר מכל העמים, ולא הזכיר בזה טעם מן הבחירה, כי הנבחר לאוהב היודע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו, וישראל ראויים לכך מכל עם (ע"כ).

ואחר שראינו כזאת, יש לנו ללמוד על גודל האבלות שאנו צריכים לחוש, שאין לנו את בית המקדש שבו היינו קרובים לקב"ה, ועל שאנו רחוקים ונזופים מחקב"ה אוהבינו, ועל הצער שיש לקב"ה על החילול השם הנורא, ויש לנו למרר בבכי, ולחגור שק על הגעגועים להקב"ה, להתקרב אליו חזרה, וישוב וירחמנו, ולחזור להיות בנים אהובים לפניו.

1 והדברים האלה מפורשים באמת (בתד"א פ"ח): קומי רני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נוכח פני ה', שאי אליו כפיך על נפש עולליך העטופים ברעב בראש כל חוצות (איכה ב' יט), ברוך המקום ברוך הוא, שרחמיו הם מרובין על ישראל לעולם, אע"פ שסרחו במעשיהם לפני הקב"ה, והקב"ה כעס עליהם, אע"פ כרחמים שלו עליהם בכל יום תמיד, שנאמר, חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור אודיע אמונתך בפי.

ענין האבלות-הריחוק מהקב"ה

מבט דו צדדי על החורבן

עומדים אנו בשער ימי האבלות על חרבן הבית, ימים אלו מחייבים אותנו במבט דו צדדי, על אשר ארענו בחרבן הגדול והנורא הזה, מחד גיסא עלינו להרגיש בזה קרבת אלוקים מתוך תחושה מלאה שהכל נעשה לטובתנו, ואין צערנו אלא כצערנו של אותו בן המתאבל ומבכה שעה שאביו הכלימו והכהו, והינו בטוח ברחמי אביו כי ישוב וירחמנו, מתוך הכרה כי לא נהג עמו כזאת אלא כדי להטיבו עמו בשוקדו על תקנתו,

כי אמנם לעומת הנצחיות של עם ישראל, הרי שהגלות הנורא הלוזה יותר מב' אלפי שנה אינה נחשבת כי אם לרגע של חסתר פנים, וכנגד ההסתר פנים, הרי חסדו של הקב"ה עלינו הוא לנצח נצחים, וכדברי הנביא (ישעיה גר ח), בדברי נחמתו, לעם "בשעף קצף הסתרת פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך ד", והיינו לעומת החסד עולם הנצחי, שהקב"ה נוהג בו עם ישראל בניו, אין משך ההסתר פנים אלא רגע בלבד, ואם כן ודאי חובה עלינו בתוככי ימי האבילות, לחוש בקרבת אלוקים אלינו, כבן הקרוב אצל אביו אף גם בשעה שייסרהו האב.

ומאידך, חובה עלינו להתאבל על דבר זה בעצמו, איך הבן שכל כך אהוב אצל אביו, נמצא במקום כה שפל, עד כדי שאין אנו רצויים יותר אצל הקב"ה.

* * *

א.

יפה אמרת, נפרוש גם מלחם

שנינו במס' בבא בחרא (דף ס' ב'), תנו רבנן כשחרב הבית בשניה, רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר, ושלא לשתות יין, נטפל להן ר' יהושע, אמר להן בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין, אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי המזבח ועכשיו בטל, נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל, אמר להם אם כן לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות, אמרו לו אפשר בפירות, ויפה אמרת ונפרוש גם מן הלחם, אמר להם, פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים, אמרו לו אפשר בפירות אחרים שלא מז' המינים, אמר להם מים לא נשתה שכבר בטל ניסוך המים, שתקו, אמר להן בני, בואו

ואומר לכם, שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזירה גזירה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר, שאין גזרין גזירה על העבור אא"כ רוב העבור יכולין לעמוד בה, אלא כך אמרו חכמים וכו', עי"ש,

ופרש"י שם שכבר נגזרה גזירה, חורבן, ונתחייבנו להתאבל, דכתיב "שיוש אתה משוש כל המתאבלים עליה", (ישעיה סו י), למדים אנו בזה, כי בד בבד עם גזירת החורבן מן השמים, באה גם גזירה וחיוב עלינו להתאבל על החורבן משך כל ימי גלותנו, וכבר נתבאר במסכת גיטין (גז א'), עונשו של מי שאינו מתאבל על ירושלים, דאיתא התם, על אנשי כפר סכניא שבמצרים שהיו צדיקים גמורים, ואעפ"כ נענשו ונחרב הכפר שלהם, משום שלא התאבלו על ירושלים, וכן מבואר במדרש איכה (פ"ב ה'), דלפיכך נחרבה ביתר, ונהרגו יושביה, לפי שלא התאבלו על ירושלים, אלא שמחו לאידה,

ב.

מה היא האבלות

אם כן חובה עלינו לקיים את גזירת האבלות, על פי הגדרים שקבעו לנו חכמינו ז"ל. ומה היא האבלות, מצינו במס' חגיגה (ד' ב'), רב הונא כי מטי להאי קרא, יראה יראה, בכי, אמר עבד שרבו מצפה לו לראותו יתרחק ממנו, דכתיב, "כי תבוא לראות פני מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי" (ישעיה א' יב), פירוש, כאשר למד רב הונא את דברי הפסוק, "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ד" (שמות כג יז), דרש המקרא והמסורת מקראו, היינו יראה שהאדם יראה לפני ד', כלומר שהאדון ב"ה בא לראות את האדם, כדרך שהאדם בא לראותו, שם כמסורתו וראה, ולפיכך בכה רב הונא, ואמר עבד שהוא חביב לרבו, עד כדי שרבו מצפה ושואף מתי יבא לפניו ויראהו, יתרחק ממנו, איך הגיע יום שנהפך זה העבד לשונא, ורחקו רבו וצוה שלא יראהו, שנאמר כי תבוא לראות פני וגו', עיין רש"י,

והתרחקות זו היא סילוק שכינה מישראל, אשר גררה אחריה שריפת בית קדשנו, מאין עוד היותו משכן לשכינה. והוא הוא ענין נזיפה ונידוי, שעיקרן הוא כיסוי פני הנזוף מרוב בושת, כענין שמצינו במרים, "ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים", (במדבר יב יד), באשר ריחקה אביה מלפניו, ואינו חפץ עתה בראית פניה, על כן תכלם ותסגר, עד אשר ישוב ויתרצה לה, וכן

הוא ענין ריחוק ישראל מחצרות בית ד', ונזיפת הקב"ה בחרבן בהמ"ק, מאין עוד חפץ בנו, ובראית פנינו הלא נכלם ונבוש כמנודים וכנזופים, ונסגר בגלותנו, עד כי ישוב ד' ויגאלנו, ושוב יחפוץ בראית פנינו.

ובאמת מצינו כך בגמרא, שעיקר ענין הנזיפה הוא, הבושה אשר תכסה את פני הנזוף, דאמרינן במס' מו"ק (טז א') וברש"י שם, פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק, יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק, לרב ולרבב"ח, שמע רבי איקפד, אתא ר' חייא לאיתחזווי ליה, בא ר' חייא להראות לפני רבי, א"ל עייא, כך כינה את שמו של ר' חייא לשון גנאי, מי קורא לך בחוץ כלומר צא מכאן, ידע דנקט מילתא בדעתיה, הבין ר"ח שעבר על דעת רבי, נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין, נהג נזיפה בעצמו משך שלשים יום, ביום תלתין שלח ליה תא, ביום שלשים שלח לו רבי לבוא, כי שלמו ימי הנזיפה וכו', עי"ש, היינו דכל אותם שלשים יום שנהג ר"ח בעצמו כדן נזוף, לא יצא מביתו מחמת הבושה, שעבר על גזירת רבי, שכן זהו ענין הנזיפות שיתבייש האדם ויסגר בביתו, כדמוכח באותו מעשה המבואר להלן (שם טז ב'), באשה אחת שלא נהגה כבוד באותו ת"ח שעבר על פניה, ואמר עליה אותו ת"ח, כמה חציפא ההיא איתתא, ולא ידעה אותה האשה פשר דבריו, אם כוונתו היתה לנדותה, או לנזוף בה בלחוד, ובאה לפני ר' נחמן לשאול את פיו, והורה לה שכיון שלא הזכיר אותה ת"ח נידוי א"כ ה"ז נזיפה, ועריכה לנחוג בנזיפה יום אחד, והיינו שתשב בביתה יום אחד, ותכסה פניה מפני הבושה, על כי לא נהגה כבוד בתלמיד חכם. ועכשיו, מפני כשלון הדורות שאינם מתביישים, בטל דין זה דנזיפה, כי הלא אין דין הנזיפה משום תורת עונש מאסר בבית, אלא עיקר הדין הוא שיתבייש האדם, וכיון שאין אנו עומדים בדרגה זו של בושת, אם כן למה נשב בביתנו בהסגר, אולם אליבא דאמת הרי זוהי חובתו של כל אדם, אשר מצד הדין הוא חייב נזיפה, שיהא בוש ונכלם כמנודה וכנזוף עד אשר ישוב ויתרצה לו.

ג.

נזופים ע"י הקדוש ברוך הוא

וזהו גם ענין חובת האבילות, אשר נתחייבנו בה מאותה גזירה של חרבן, שנחוש עצמנו כנזופים ע"י הקדוש ברוך הוא, אשר זהו קרוב לאלף ותשע מאות שנה, כל ימי

הגלות המר הזה, הרי אנו נזופים מלפניו, וכמנודים נחשבנו, וכדרך שהמנודה חייב לנחוג נוהגי אבילות, והוא ענין אבילות על עצמו, שהרי הוא עצמו נחשב כמת, לפי שהכל בדלים הימנו, כך חייבים אנו לנחוג נוהגי אבילות, על אשר חרב הבית ונסתלקה שכינה מישראל, ושוב אין אנו יכולים לבא לביתו, להראות לפנינו ולאכול על שולחנו, והיינו אבילות על עצמנו, כי אבינו שבשמים בדל מאתנו, והגלנו מעל שולחנו, ואינו חפץ עוד לראות פנינו, הרי אין לך נזיפות גדולה הימנה, ואם כן ודאי, הלא נכלם ונבוש, וביותר יש לנו לחוש בימים אלו, ימי האבילות על החרבן ועל הגלות, את אשר אמר אליהו הנביא ז"ל, לרבי יוסי, בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמו הגדול מבורך, הקב"ה מענע ראשו ואומר, אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו, ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, (ברכות ג' א'), ענין זה עלינו להרגיש בימים אלו,

והנה ביום ז' ח' וט' באב בהם שלטו האויבים בבית ד', (כמבואר במס' תענית נט א'), בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי ושמיני ותשיעי, וסמוך לחשיכה הציתו בו את האור, מבואר דעל הימים הללו היתה דעתו של ר' יהושע מסכמת, עם דעת הפרושים, שאין לאכול ולשתות, מפני ביטול מנחות וניסוך המים, כי איך נוכל לאכול ולשתות בעוד אשר הבית חרב והמזבח הרוס, ואין עוד אכילת מזבח, ולא שתיית נסכין, "ואיך יערב לי אכול ושתות בעת אחזה כי יסחבו הכלבים את כפיריך" (קינת ציון הלא תשאלו לט"ב). עלינו להתבונן הרבה, כדי להגיע לידי מדריגה זו, ולהרגיש את אותם הרגשות של אבילות, כפי שאבותינו חשו בימים ההם,

ולמען תבא מעלתנו לידי מעלה זו, שומה עלינו להרבות בלימוד המוסר, ולהוסיף התבוננות באמונה ובחובות הלבבות, כדי שנכיר את ד', ונרדפה לדעת את אותן מעלות נשגבות, אשר נסתלקו מאתנו, וחסרנו אותנו בזמן החרבן, קרבת אלוקים וגילוי שכינה, ובאופן מיוחד מוטלת חובה זו, של התבוננות, על תלמידי חכמים, תופשי התורה, אשר נקראו בפי חז"ל נביאים, כמאמר במסכת שבת קיט ב', ובנביאי אל תרעו, אלו תלמידי חכמים, ועליהם צווח הנביא ואומר, ותופשי התורה לא ידעוני (ירמיה ב' ח'). על כן יש לנו ללמוד לדעת

ולהרגיש, עד שנלמד לדעת את ד', ואז נבין מה חסר לנו, לאחר חרבן המקדש, וזהו מגדרי האבלות וחובתה, ובזה נזכה, ותקויים בנו הבטחת הנביא, המבוארת על ידי חז"ל במס' ב"ב (ס' ב'), "כל המתאבל על ירושלים זוכה

ורואה בשמחתה", שנא' "שמחו את ירושלים שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה" (ישעיה סו י'), אשרי הזוכה להרגיש ולהבין הרגשות נשגבות אלו.

העונג והעידון שיש בחורבן ביהמ"ק

א.

בני קורח, נתבצר להם בגיהנום מקום²

ולמדנו מבני קרח, שע"י מחשבתם לבד, שרק בשביל המחשבה הבטוחה שלהם, שרצו לומר שירה למלך בנפלים בשאול, ושאול הוא, המדריגה השביעית שבגהינום, שהיא המדרגה האחרונה, אלו שהציתו על השם, שלא נחרדו מאימת המוות האיומה, שנכסיהם נתגלגלו לאותו המקום שברא השם בריאה חדשה, ופעתה הארץ את פיה וירדו חיים שאולה, וכה נפלו ממדריגה למדריגה בגהינום, שהרמב"ן אומר שכל יסורי איוב בכל חייו לא יספיקו ליסורי רגע אחת גיהנום, ודבריו במדריגה הראשונה של גהינום, וכן כל משפט הראשון של גהינום במשך י"ב חדש הראשונים, אין מגיע לרגע אחת בגיהנום במדריגה השניה, וכן היחס של כל גיהנום השני לרגע אחת בשלישי, וכן עד השביעי,

ועברו בני קרח בכל היסורים האלו ועל כל פתחי גהינום, ועדיין לא חזרו בתשובה, וכשהגיעו לשאול, כשהיו כבר שרופים וכסוחים, כתוב עליהם "רחש לבי דבר טוב", ואמרו במדרש (נח), רחש לבי דבר טוב שאמרו בני קרח, לבנו רחש דבר טוב, ולא הספקנו להוציא השיר בשפתותינו, משל למי שהיה הולך לבימה, מצאו בעל חובו ואמר לו המתן עד שארד מן הבימה, ואח"כ אפרע לך, כך אמרו בני קרח, אין לנו פנאי לומר

שירה, ומשנפנה אומר אני מעשי למלך (ע"כ), ורחש זה, יש בכחו לפעול שנתבצר להם בגיהנום מקום.

ב.

אמת-מזמור לאסף

וכתוב מזמור לאסף שהוא מבני קרח, באו גוים בנחלתך, טמאו את היכל קדשיך, ושאלו חז"ל, מזמור קינה מיבעי ליה, והשיבו, אמת מזמור, משום שחילה חמתו בעצים ואבנים. הא כיצד זה מזמור, הרי הוא חורבן בית המקדש, אלא למי שמכיר את גודל חסדי השם, יודע שיש "בחורבן" זה "עונג גדול". יש שירה הנאמרת בתקע שופר, והשופר הלא הוא בא להחריד את יושבי העיר, כפי שנאמר, "היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו", אלא מי שהוא עומד על כלל הדברים, על ההיקף של ההנהגה, הרי הוא רואה את "ההלול" שיש בתקע שופר, ואת הענג והעידון שיש "בחורבן בית המקדש".

ג.

קצפת עלינו, רק בחיצוניות

ובדרך זה נאמר, "המאס מאסתנו קצפת עלינו", המאס מאסתנו בתמיה, דבר שאי אפשר הוא, אלא, "קצפת עלינו עד מאד", זה אינו אלא החיצוניות, כקצף שעל פני המים, שהולך ומתמסמס ונתגלה התוך של הדברים, "ותוכו רצוף אהבה", אהבה שיש לומר עליה מזמור.

והנה, טוב מאד זה הגהינום, זה הכירו בני קרח, ואמרו, את היפה דנת יפה, "זכית בגיהנום", וזהו

² נלקח מתוך שיחות הסבא מסלבדוקא, שיחה בשם עומק הטבת ה' בחירות התורה ובנחמה, נערך ע"י המערכת

המידה של עונג ועידון, שיש ברחש לבי, שכל יסורי שאול, המה ממש עונג, בהם יש הלול, "כשם שקילוסו של הקב"ה עולה מפי הצדיקים בגן-עדן, כך הוא עולה מפי הרשעים בגהינום", וזה היה השמחה אצל דוד

המלך, שהוא ראה בחכמתו צורה אחרת, כי ראה גם את הטוב הנצמח וגם את הרע ביחד, ונהיתה אצלו לצורה אחרת שונה, אשר אינו דומה לה, ובזה יבואר גם כן המאמר, טוב מאד זה המות, "התבונן נא".

מדברי אדמו"ר זצ"ל¹:

מביאים חז"ל (פתיחתא דאיכ"ר כד), שאמר ה' לירמיהו הנביא, למה אתה עומד, לך וקרא לאבות העולם, הם יודעים להתאבל, הם יודעים מבינים ומרגישים את הצער, בואו ונתאר לעצמינו, ירמיהו הנביא, אשר בכה כל ימיו, וציער את עצמו על גורל ישראל כל כך, האומר, מי יתנני במדבר, כל כך הצטער, עד שמעיו נחמרו (עי' איכה א, כ).

ואומר ירמיה הנביא (ירמיה _): "אני הגבר ראה עני בשבט עברתו", הוא ראה את כל הצער והעוני, ואמר כל כך הרבה קינות, אשר רוח הקודש הסכימה עליהם, כי האמת הוא כדבריו, ואין בזה שום מליצה כל שהיא, וירמיהו הנביא, שכל ימיו כל כך סבל בעדם, וגם שם את צוארו תחת השלשלת של ברזל, והיה מלקט את כל עצם ועצם, והיה מנשקם, והיה הקב"ה אומר, יקירי, כל כך התריתי אתכם, וכל כך בקשתי מאתכם, לשוב אל ה', וכעת אתם סובלים כל כך צרות רבות (עי' פתיחתא דאיכ"ר כד), חבל עליכם. וצערו של ירמיה הנביא היה נורא מאד, די לנו הקינות, שזה נשאר לנו, לספר על ידי זה, ולהרגיש את החורבן הנורא, מזה מבינים אנו, עד כמה ירמיהו הנביא היה מצער את עצמו, נורא נוראות תיאור צערו וסבלו, ואחר כל זאת, אומר לו ה', ירמיהו, למה אתה עומד כל כך באדישות, כמו שאינו נוגע לך הדבר! לך וקרא לאבות העולם, הם יודעים להתאבל!

רואים מדברי חז"ל, עד כמה מגיעה טובת ה' עם אנשי העולם – במדה גדולה כל כך, עד שה' אומר לירמיהו הנביא: למה אתה עומד ואינך מרגיש את הצער! – למדרגה כזו, אין עוד לעייר בשכלנו, אין די בהרגש ובקינות של ירמיהו, כדי להרגיש את צער ישראל, אלא למעלה ולמעלה מזה – כל כך מגיע הצער של הקב"ה בחורבן ישראל. עד אבות העולם! – נורא למתבונן.

אומרים חז"ל (פתיחתא דאיכ"ר שם ובסנהדרין עו, ב על נבזראדן), שיצאה בת קול ואמרה לנבוכדנצר: "גבראי קטילא קטילת". דהיינו, אין לך להתפאר שאתה עשית את כל החייל הזה, הלא המה היו כבר "אנשים מתים". דהיינו, הם "איבדו את עצמם לדעת", הם חטאו כל כך, ועברו הרבה עבירות, עד שהיו קודם כבר כהרוגים. אם כן, ועל אנשים חייבים כאלו, אומר ה' לירמיהו, בצערך אין עוד די, כי לא זה הצער הראוי והמספיק. כלומר, שאפילו לאנשים כאלו, שהם על ידי חטאם, "איבדו את עצמם לדעת", עליהם אומר ה', לך וקרא לאבות, הם ירגישו את הצער! כל כך מגיע הטבת ה' עם ברואיו, וכל כך סובל הוא מצערם – אפילו מאלו שהם ממש קטלו עצמם בידים! – ולא די בקינות ונהי של ירמיהו הנביא, אלא לך וקרא לאבות העולם. והם פעלו הרבה, עד שאמר ה' להם (ירמיה לא, טז), "ויש תקוה לאחריתך".

וכל כך הגיעה, עד ששלח ה' ביד נביאו, ואמר לעמו (ישעיה מ, א), "נחמו נחמו עמי יאמר אליכם". ואומרים חז"ל (עי' תורת המנחה ואתחנן דרשה סו), שכתוב יאמר ולא אמר, כי אילו היה כתוב "אמר", היינו אומרים, רק לדור זה נכתב, אבל יאמר, לכל דור ודור! לא די בזה לנחם את דור זה, אלא לנחם את כל הדורות העתידיים עד שגם בימינו "יאמר", לעולם הוא אומר זאת! נחמו בעולם הזה ונחמו בעולם הבא! נחמו לאלו שישנם פה ולאילו שאינם פה! נחמו לבנימין ויהודה ונחמו לעשרת השבטים! לכולם יאמר ה' להם שינחמו ויש תקוה לאחריתך, ומנחם ה' את אלו שאיבדו את עצמם לדעת,

לא די בקינות של ירמיהו, ולא די בצערו הגדול הזה, עד שילך לבקש את האבות שיבואו. ולא די בזה, אלא שבישרם ה', נחמו נחמו יאמרו לאלו – אנכי אנכי הוא מנחמכם.

¹מתוך שיחות הסבא מסלבדוקא, שיחה בשם עומק הטבת ה' בחירות התורה ובנחמה

להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות

א.

שיר שהוא לעתיד לבוא – בעולם הזה³

כתיב להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות (תהילים צ"ב) ואמרו חז"ל (בשוח"ט שם), בבקר, לכל באי העוה"ב שהן דומין לבוקר ואמונתך בלילות לכל באי העוה"ז שהן דומין ללילה, ויש לשאול איך יתכן לשורר שיר זה שהוא תחילתו של מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד יבא ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים, (משנה בסוף תמיד) בעוה"ז שהוא דומה ללילה, ועוד יותר בזמני הגלויות והעזרות שאין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו ובבקר תאמר מי יתן לי ערב וגו' (דברים כ"ח כ"ז) והיינו שמתפללים שיהיה ערב של אתמול כמ"ש ז"ל (סוטה ס"ט א'),

אכן ממה שהביאו ז"ל (במ' שוח"ט פ' ס"ז ועין איכ"ר פ"ג) ראינו, כי חסדיו ורחמיו של הקב"ה לישראל לעולם קיימים הם, מקרא, דחסי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו, שהוא בקינת איכה, שקונן ירמיה' על החורבן שהיתה לישראל השעה האיומה ביותר, אנו למדס כי החסדים לישראל לעולם הם, וכי אין החסדים רק בבוקר ובלילה רק האמונה לעתיד לבא, אלא שהם לעולם בלילה כמו בבוקר אך החסדים של בוקר גלויים ומפורסמים הם לכל באי העולם הבא שהן דומין לבוקר ואילו החסדים של לילה מתגלים לכל באי העוה"ז שהוא דומה ללילה רק ע"י האמונה, והדברים מפורשים ברש"י ז"ל (ברכות י"ב א'), דדרשינן התם מקרא דלהגיד בבוקר וגו' שכל מי שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו ופירש"י ז"ל אמת ויציב שחרית על החסד שעשה הקב"ה שהוציאנו ממצרים וקרע לנו את הים ואמת ואמונה מדבר על שאנו מצפים על הבטחתו ואמנתו לגאלנו מיד מלכים ומיד יועצים עלינו רעה ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו כי אלה הניסים התדירים תמיד ע"כ.

והנה פתח רש"י ז"ל בעתיד, כי אמת ואמונה על האמונה בקיום הבטחת העתיד היא באה וסיים בהוה כי אלה הנסים התדירים תמיד ובאמת נוסח הברכה הוא על ההוה ולא על העתיד הגואלנו, הפודנו, השם נפשנו,

המדריכנו, הכל בהוה, אכן באמת איך יתכן הדבר והלא הברכה אך לעתיד נאמרה על האמונה בלילות, אמנם למדים אנו את הסתם כאן מן המפורש במקום אחר, כי אחרי הכתוב דחסי ה' כי לא תמנו וגו', כתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך ופירשו חז"ל (איכ"ר פ"ג כ"א) על שאתה מחדשנו בכל בקר ובקר, אנו יודעים שאמונתך רבה, להחיות לנו את המתים, א"ר איכסנדרי ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות אנו יודעים שאמונתך רבה לגאלנו ושלחם בקר ואור ולנו חושך הגלות והקב"ה מחדש אותנו ומצילנו מתחת ידם מת"כ,

ב.

הגאולה לעתיד לבוא נמצאת גם בהוה

ואם כן כל מה שיהי' לעתיד לבא גלוי ומפורסם לכל ישנו גם בהוה, אך בנסתר ובנעלם ותחתית המתים שהיא החסד הגדול שאנו מצפים לבקר שיארע נס מפורסם רואים אנו בהוה בכל בקר ובקר בחדושנו אנו שהקב"ה מחדשנו בכל בקר ובקר ואותה הברכה שיברכו העומדים לתחי' המחזיר נשמות לפגרים מתים, עלינו לברך, ואנו מברכים אותה בכל בוקר ובוקר, וכן בענין הגאולה אותה הגאולה העתידה שאנו מקוים לה, שהקב"ה יגאלנו מכף כל העריצים וידריכנו על במות אויבינו, קיימת מעין דוגמא שלה, בכל בקר ובקר של מלכיות, שהקב"ה מחדש את האומה ומחדשה לבקרים וגואלנו מכף כל העריצים ומדריכנו על במות אויבינו ושם נפשנו בחיים גם בהיותנו בידי כל חיות טרף,

ואם כן הרי גם בלילה ישנם לאותם החסדים שיהיו בבוקר אלא שההבדל ביניהם הוא שהחסדים של בקר יתנו עדיים ויתפרסמו לכל ואף לאומות העולם והחסדים של הלילה הם הנסים התדירים תמיד, נודעים וגלויים רק לאנשי האמונה והם מברכים ומשבחים עליהם לקונם גומל החסדים האלה, בלבם ובפיהם, בשירה ובזמרה,

ג.

זה היא גבורתו, שכוּבש יצרו ומאריך אפו על גזירות שגזירים על בניו

ואמרינן ביומא (ס"ט ב'), למה נקרא שמן אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה אתא משה אמר האל הגדול הגבור והנורא אתא ירמיה' אמר נכרים מקרקרין

בהיכלו, אי' נוראותיו, לא אמר נורא, אתא דניאל אמר נכרים משתעבדים בבניו אי' גבורותיו לא אמר גבור, אתו אינהו ואמרו אדרבא זו היא גבורתו שכובש רעונו שנותן ארך אפים לרשעים ואלו הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה היאך אומה אחת יכולה להתקיים בין האומות, ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה, אמר רבי אלעזר מתוך שידועין בהקב"ה שאמיתי הוא לפיכך לא כוזבו בו ע"כ, ופירש"י ז"ל עובדי כוכבים משתעבדים בבניו זה שבעים שנה זו היא גבורתו שכובש יצרו כל השנים הללו שנשתעבדו בהן ומאריך אפו על כל הגזירות שגוזרים על בניו ואלו הן נוראותיו, ומן יום החורבן אתה למד נוראותיו, שכל האומות נאספו להשמידם, ונתקיימו מהן, עכ"ל,

והרי שאותה מדת האמת שהיתה בשבחו של מקום שאמר משה רבינו בדור המדבר בדור של הנסים המפורסמים שהיו גדולותיו גבורותיו ונוראותיו של הקב"ה מפורסמים ע"י החסידים הגדולים לישראל שנשא אותם כאשר ישא האמן את היונק ורוממם על כל אומה ולשון באהבה רבה גלוי' ומפורסמת ע"י המן וענני הכבוד והשראת שכינתו ביניהם, היתה גם באותה מדת האמת ממש שאם לא כן הרי לא הי' מכזבים בו בהחזרת העטרה ליושנה ע"י אנשי כנסת הגדולה שבאו הם וחידשו את המלוכה לא כירמיה ולא כדניאל, ואמרו כי מה שראו כל באי העולם בימי האהבה הגלוי' ע"י הנסים הגלויים רואים אנו, אמוני עם סגולה, גם ביום החורבן, ע"י הנסים הנסתרים ולא עוד אלא שאנו רואים יותר כי אדרבא זו היא גבורתו ואלו הן נוראותיו זו היא גבורתו שמאריך אפו על כל הגזירות שגוזרים על בניו ואלו הן נוראותיו שכל האומות נאספו להשמידם ונתקיימו מהן ומתוך

הגבורות ונוראות אלו מתפרסמות לאנשי האמונה האהבה רבה ואהבת עולם שאוהב הקב"ה את ישראל⁴,

ד.

אהבת הקב"ה לישראל אהבת עולם היא

ודוקא מתוך זה שגם ביום החורבן שולטות עלינו גבורות חסדיו ונוראות רחמיו, אנו עומדים על ההכרה בהחירה שאהבת הקב"ה לישראל אהבת עולם היא, ולפיכך כתבו התוס' בברכות (שם) שכדי לקיים את שניהם, תקנו חז"ל, ברכת אהבה רבה בבוקר ואהבת עלם בערב כי רק מתוך האמונה בלילות מתפרסמת המדה של אהבת עולם בלי הפסק ומבלי שינוי, בדור החורבן כבדור המדבר, ולא מחסדי בוקר אף כי אז ורק אז גלוי' ומפורסמת היא האהבה רבה, שאלו הנסים התדירים תמיד אף בלילות, הם הם המעידים על אהבתו של הקב"ה לישראל, שאהבת עולם היא,

ולפיכך גם שירת השבת תמידית היא, כי ביום הגדול והקדוש הזה נסים יגון ואנחה מלבבות השומרים אותו, ואז בוקעת ועולה ההכרה באהבתו של הקב"ה לישראל כי האהבה רבה אהבת עולם היא, ומזמרים מתור שיר ליום השבת בשבת של חורבן כמו בשבת של גאולה.

וכשיתבונן האדם בזה, והיינו באהבת הקב"ה לישראל שאינה תלויה בדבר כלל, ואין מחיצה שעומדת בפניו, בין ביחיד בין ברבים תמלא נפשו חדוה, וגם כשיקום בראש אשמורות, יקונן וישפוך נפשו לפני האלהים על החורבן ועל גלות ישראל וגלות השכינה, עוד ימצא מקום בלבו גם לרינה, וכדברי התדב"א קומי רוני בלילה, ומכש"כ שיוכל לזמר בשבת מזמור שיר ליום השבת בשבת חזון, כמו בשבת נחמו.

מדברי הגאון רב יחזקאל סרנא:

ההפטרות של שבעה דנחמא, נקבעו לקריתן משבת שלאחר ט' באב עד שבת שקודם ר"ה ועד בכלל ורק בשבת שלאחר ר"ה מפטירין מענין התשובה, ויש לשאול מה ראו חז"ל לדחות את ענין התשובה מימי התשובה וקבעו עד שבת שובה את ההפטרות של שבעה דנחמא, שאין להן ענין עם התשובה, אכן לכשנתבונן בדבר נמצא כי דוקא בהפטרות אלו ההקדמות היסודיות לתשובה כי מה היא התשובה הלא היא השיבה אל האלקים והכרתו, והאם יש לך ריחוק גדול מן הריחוק מהכרת חסדו ואהבתו של הקב"ה על עמו ישראל, כי איך ישוב הבן אל אביו ויתגעגע לאהבתו אם יהיה כתינוק שנשבה מנעוריו, ולא ידע ולא הכיר מעולם את רחמי אביו עליו, ובהפטרות אלו שקבעו לנו חז"ל שנעמיק בהן שבעה שבועות תמימים כמסוד האהבה העמוקה אהבת עולם בלי הפסק, בכל התקופות הזמנים והדורות.

4 ומצינו זאת בגמ' יומא (נד ע"א) אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלילין להם את הפרוכת, ומראין להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה, ואומרים להן: ראו חיבתכם לפני המקום כחיבת זכר ונקבה.

שיטה מקובצת (בבא בתרא צט ע"א, מהר"י מיגאש) כיצד הן עומדין, רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר פניהם איש אל אחיו [וחד אמר פניהם לבית] - פירוש שניהם הכרובים בשורה אחת הן עומדין אלא ששניהם מחזירין פניהם זה לזה. וזה שהיו מעורים זה בזה כזכר עם נקבה (יומא נד א), בשעה שישראל עולים לרגל בלבד הוא, מעשה נס, להראות חיבת ישראל לפני המקום כחיבת זכר עם נקבה. אבל בשאר ימות השנה לא היו מעורים. ובשעה שנכנסו גויים להיכל נמי היו מעורים (שם ע"ב) במעשה נס כמו שהיו מעורים בשעה שעולים לרגל, להראות לגויים מה היתה חיבת ישראל לפני המקום.

קרא עלי מועד⁵

המצב הנורא והחרבן האיום, אשר בא על עמנו בשריפת בית המקדש, קובע ככל שנה ושנה את יום תשעה באב ליום אבילות, אשר כל דיני אבילות חמורה נוהגים בו, והדבר מפליא כי על אף היות היום הזה יום אבל מובהק, נקרא זה היום בלשון הכתוב בשם מועד, כנאמר בפסוק קרא עלי מועד (איכה א' טו'), ועד כדי כך שמטעם היותו קרוי מועד, אין אומרים בו תחנון ולא סליחות כבשאר תעניות, והענין צריך ביאור טובא, מה מועד יש בו ביום החרבן הנורא הזה, עד כדי שיהא דינו שוה לשאר מועדים לענינים מסוימים.

ויש לעמוד על גודל החסד הזה שעשה עמנו הקב"ה, שכילה חמתו בהחרבת ביתו ושריפת היכלו, כדי לכפר עוונותינו, ועלינו תחילה להבין ולהרגיש את הצער הגדול של השכינה, בחילול כבודו שנגרם ע"י החרבן, ואז נוכל להתבונן מה גדלו חסדיו עלינו, שוויתר על הצער הגדול שבחילול כבודו, ובלבד שיתכפרו עוונותינו, ולא נאבד חלילה מבין החיים, והנה קונן ירמיה, בת עמי חגרי שק והתפלשי באפר אבל יחיד עשי לך מספד תמרורים כי פתאום יבוא השודד עלינו (ירמיה ו' כו), ופירשו חז"ל שם את דברי הקינה הזאת, עליך לא נאמר אלא עלינו, כביכול עלי ועליך בא שודד, והיינו שהשודד הגוי הערל לא בא רק על ישראל אלא כביכול גם על השכינה הוא בא, ועל זאת קרא ירמיה הנביא לאבל כבד מאד ולמספד תמרורים, בחגירת שק ובהתפלשות באפר, על צער השכינה בחילול כבודה בגויים.

ובאמת כבר לימדונו חז"ל במסכת ברכות (ג' א'), כמה גדול הוא צער השכינה על חרבן הבית, ועל גלותם של ישראל, עד כדי כך ששלוש פעמים בכל יום ויום יוצאת בת קול מן השמים ומנהמת כיונה, ואומרת אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות, וכל הצער הזה למה, מחמת חילול שם קדשו בעולמו, שזהו היפך התכלית של הבריאה כולה אשר יעד לה הקב"ה בראשית היצירה,

להגדיל ולהאדיר כבוד שמים, ומכאן נוכל לעמוד ולוא במקצת, על גודל חסדי ד' עמנו, אשר ויתר על כבודו המחולל בגויים, ועל צערו הגדול שבחילול כבודו, ולא רק על הצער שהיה אז בשעת החרבן, אלא על הצער שמאז ועד עתה על הבית ששמש ועל ישראל שגלו לבין העמים, וכל זה כאמור הוא בעצם גם ויתור על סוד כל הבריאה ותכליתה, שלא בראה אלא לכבודו יתברך, והכל הכל לא נעשה אלא למענם של ישראל לכפר עוונותיהם ולהותיר להם שם ושארית בארץ, ועל דבר החסד הגדול והעצום הזה קם אסף מן הלויים המשוררים, וזימר לפני ד' מזמור לאסף אלוקים באו גויים בנחלתך וגו' (תהלים עט א'), ופירשו חז"ל וכי מזמר היה לו לומר אינו אלא בכיה, משל למלך שהיה לו בן וכו', כך אמר אסף יפה עשה הקב"ה שחפיג את חמתו בעצים ובאבנים ולא בבניו.

ועל כן בתוך האבל הגדול שאנו מתאבלים, על אשר אבינו שבשמים ירוק ירק בפנינו, והחריב את בית שכינתו, והגלה אותנו מעל שולחנו, ובעוד אשר אנו מבכים על הצרה הזו, כתינוק המושלך משלחן אביו וכעבד המושלך משלחן המלך אל אחורי הדלת, וממררים בבכי עד אשר ישמע אבינו וישוב וירחמנו, גם אז בתוך האבל ומבעד לבכי, עלינו להביט אל השגחת ד' המתגלית בתוך תוכו של החרבן, ועל היותו עושה עמנו אות ופלא, ומנהג אותנו בין העמים ברחמיו העצומים, וההתגלות הנוראה והמופלאה הזאת, היא היא סיבת קביעת יום האבל ליום מועד, כי על כן בתוככי האבל מתגלית יד ד' העושה כל אלה, והן הן גבורותיו הן הן נוראותיו (עי' יומא סט ב'), ויהיה יום תשעה באב יום זכרון ועדות לניסים הגדולים שנעשו לאבותינו בזמן החרבן, למען אשר נדע בגלותנו, שכל אשר נעשה לישראל כל ימי גלותו, לא מידם הרשעה של שונאי ישראל, נעשה אלא מאת ד' היתה זאת, לייסרנו כדי להטיב לנו באחריתנו.

⁵ נלקח מספר לקט שיחות מוסר לרב אייזיק שר, ממספר שיחות בענין, נערך ע"י המערכת, וליתר הרחבה עיין בספר לקט שיחות מוסר חלק ג' שיחה בשם קרא עלי מועד ושיחה בשם החסד שבתוך החרבן.

לעילוי נשמת

אליעזר בן רב משה אריה (עוזר) זצוק"ל

לעילוי נשמת אדונינו מורינו ורבנו

מרן רבי נתן צבי פינקל הסבא מסלבודקא זצוקל"ה
הונצח ע"י תלמידיו ההולכים לאורו